

Олена Сакалюк,

апірант, Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова
(м. Київ)

Olena Sakaliuk,

Postgraduate, M. Drahomanov National
Pedagogical University
(Kyiv)

ЕМПАТІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ УСПІШНОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Останнім часом велика кількість науковців приділяють велику увагу феномену формування культури особистості педагога, що є важливою передумовою реалізації успішного навчання та виховання молодого покоління нашої держави. Інтерес до проблеми емпатії виник у зарубіжних дослідженнях у 50-70-ті рр. ХХ ст. у зв'язку з розповсюдженням гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Фром та ін.).

Емпатія, як усвідомлене співпереживання емоційному станові іншої людини, є проблемою дещо новою для педагогіки. Однак потреби гуманізації міжлюдських відносин, особливо в парах "вчитель-учень", "учень-учень", "учень-вчитель" тощо вимагають ширше вводити це поняття в педагогіку, використовувати теорію і практику його застосування в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Одні автори визначали емпатію, як здатність особистості проникати у психіку іншої людини за допомогою вчування (Е. Тітченер, Т. Ліпс, З. Фрейд, Герней, Махоні,), інші виокремили – як процес, властивість, якість, стан психіки (М. Єнікеев, Т. Гаврилова, С. Максименко, Н. Чепелева, Л. Малицька, А. Сопітова).

Також емпатію виділяли в рамках психології особистості (Р. Даймонд, Р. Мей, К. Роджерс, М. Амінов, Л. Виговська); психології мистецтва (Р. Мей, К. Юнг, Д. Дубровський, Я. Басін, М. Марков, Л. Большунова, Р. Натадзе, П. Маркус); психології моралі (Г. Спенсер, Т. Гаврилова, А. Сміт, А. Шопенгауер).

У науковій літературі різноманітні аспекти формування емпатійної культури розглядаються у філософських, соціологічних, культурологічних, психолого-педагогічних дослідженнях (Ж. Руссо, Вольтер, А. Тюрго, Ж. Кондорсе, Г. Гегель, І. Кант, Ф. Шиллер, Г. Ріккерт, М. Вебер, Т. Парсонс, Р. Мертон, М. Херсковіц, М. Боритько, В. Лісовий, І.П. Головаха, О. П. Павленко).

Педагогічний аспект емпатії отримав теоретичне висвітлення у працях вітчизняних авторів. Зокрема Ю. Бабанський, виокремлює емпатію, як важливий компонент професійної діяльності вчителя.

У своєму дисертаційному дослідженні В. П. Кузьміна робить висновок про те, що «емпатія є сполучною ланкою у відносинах між дорослими і дітьми, що визначають входження останніх в співтовариство однолітків. Сформована емпатія оптимізує процес соціалізації дитини, додаючи йому гуманістичну, духовну спрямованість, протискаючись через соціальні стереотипи» [9, с.9].

Важливість емпатійності у професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи виисвітлювалась у багатьох працях, статтях, джерелах, але спеціально не вивчалася. Велика кількість вітчизняних та зарубіжних психологів та педагогів не залишили феномен емпатії поза увагою, її дослідженню було присвячено велику кількість наукових праць – (А.А. Валантинаса, Н. Л. Бенеша, Т.В. Василюшиної, О.Д. Кайріс, І.М. Когана, І.В. Кузнецової, Я. В. Сухенко) та інші. Тлумачення терміну емпатія має певні розбіжності, головними із яких є:

У своєму дисертаційному дослідженні Н. Л. Бенеш зазначає, що емпатією називається полісистемне, комплексне психологічне явище чи організм, якому притаманні когнітивний, емоційний, особистісно – мотиваційний і поведінкові компоненти [2, с.12].

Як складне особистісне утворення, емпатія не зводиться до мимовільних проявів емоційних станів або ж моральних проявів педагога. Емпатія являє собою сукупність властивостей і якостей особистості вчителя, у яких фіксується співвідношення свідомості і поведінки, емоцій і настрою, що проявляються у професійній діяльності та спілкуванні, і ця сукупність відбивається в рисах його характеру. Зміст педагогічної емпатії, на наше переконання і складається з різних характеристик, емоційних та вольових властивостей, моральних якостей, потреб, звичок, здібностей, знань та вмій, що відображають професійно – моральний склад особистості сучасного вчителя [Цит. За 3, с.71].

На думку багатьох вчених, зокрема Г. М. Бреслава, Т. П. Гаврилової, І. Л. Беха, емпатія відіграє важливу роль в галузі морального розвитку особистості.

Зокрема, А. П. Ощепкова виокремлює емпатію, як духовне утворення. У її дослідженнях головне місце посідають спільні цінності, на основі яких і формуються почуття, переживання, щирість суб'єктів спілкування.

Вагомий внесок у тлумачення феномену «емпатія» внесли і філософи України, що виокремили так звану «філософію серця». В українській літературі «філософія серця» відома з початку XVII ст. і згадувалося в оригінальному творі – у «Зерцалі богословія» Кирила Транквіліона-Ставровецького. У XIX ст. продовження філософської думки зустрічаємо у найбільших представників українського духу – в М. Гоголя, П. Куліша, П.Юркевича; Г. Сковороди.

Видатний мислитель, мандрівний філософ Г. Сковорода залишив глибокий слід в історії духовного розвитку народу. Його «Філософія серця» побудована на гуманістичних закономірностях розвитку особистості, спрямована на вивчення людини, показує її сутність через внутрішній світ, відчуття. У притчах «Убогий Жайворонок» та «Вдячний Еродій» автор викладає свої морально-філософські та педагогічні погляди, які спрямовує на розвиток природних здібностей, таких як: співчуття, співпереживання, толерантність, щирість, гуманізм, працелюбність.

На думку П. Юркевича, серце – це скарбниця душевного і духовного життя людини, яка може зрозуміти такі емоційні стани, котрі досягнути розумом неможливо.

Розглядаючи чинники, пов'язані з виникненням «філософії серця» на українському ґрунті і сформулював це поняття Д.Чижевський. Він виокремлював український менталітет, аналізуючи почуттєву сферу життя, і спирався в основному на побутову емоційність. Почуття і емоції трактуються, як шлях пізнання, а серце – центр, глибина людини. На початку XXI століття проблему «філософії серця» розробляють О. Ковалевський, О. Лук'яненко та ін. Розум пізнає навколишній світ, аналізує, а серце приймає неосяжну для розуму глибину особистісно-індивідуального. Таким чином, ця філософія увійшла в духовну культуру, як своєрідний світогляд, що відображає морально-етичні цінності людей, зв'язок і гармонійне співіснування людини з природою.

Кожній людині у суспільстві притаманно емоційно реагувати на події життя. Міра цих почуттів виражається у емоційності. Ми вважаємо, що чим вища ступінь емоційності людини, тим розвиненіша у неї така якість, як емпатія. Вираження емпатійності залежить, також, від особистісних рис людини, тобто таких, як: характер, темперамент, набутий життєвий досвід, ціннісні орієнтири у житті тощо. Розвиток емпатійних характеристик являється ключовим і ефективним фактором успішності у тих видах діяльності, що потребують контакту із людьми, праці у соціальних галузях, а також у сфері освіти і виховання. Емпатія – «бінокль» бачення сутності людини, що допомагає досягнути потайні дії, а наслідок прогнозування і адекватне відношення до людини. Чим тісніші стосунки між людьми, тим інтенсивніший ступінь емпатійності.

Здатність людини до співпереживання і співчуття, розуміння внутрішніх станів іншої особи З. В. Гіптекс тлумачить емпатією. Цей процес є в основному інтелектуальним за своїм змістом[1, с. 147].

У ході наукового пошуку ми дійшли до висновку що, емпатія – комунікативний процес входження у внутрішній світ людини, з метою розуміння, співчуття, співпереживання тих емоцій і тривог суб'єкта, які турбують її на даний час, із збереженням емоційних і змістовних відтінків поведінки. Це одна із потреб розвитку особистості.

Людину, яка здатна чути іншу і не виходити за рамки культурних стереотипів можна назвати емпатійно – культурною особистістю.

У процесі опрацювання багатьох наукових джерел, ми розглянули трактування З. В. Гіптекса. Він виокремлює, що емпатійна культура – сукупність знань, переконань, умінь і навичок, які характеризують здатність однієї людини підтримувати почуття іншої таким чином, щоб у процесі співпереживання це почуття, залежно від його змісту, форми, часу, необхідності, ставало глибшим або нейтралізувалося[1, с. 147].

Емпатійну культуру майбутнього вчителя початкової школи ми розглядаємо як особистісне багаторівневе і багатокомпонентне утворення, що передбачає наявність інтегральних професійно-педагогічних знань і вмінь, емоційної обдарованості, здатності до фантазії та співтворчості, асоціативного мислення, інтуїції та опосередковує взаємозалежність між ефективністю діяльності майбутнього вчителя початкової школи і його спрямованістю на вдосконалення свого професійного рівня. Ми вважаємо, що формування емпатійної культури майбутнього вчителя початкової школи забезпечує глибоке розуміння внутрішнього стану дитини; знижує рівень агресії, недовіри до людей; формує не лише толерантне, а й альтруїстичне ставлення до оточуючих; підвищує потужність вираження емоційних переживань; підвищує рівень емоційної культури, моральності, етики.

Слід наголосити на винятковій ролі емпатії у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. Ми вважаємо, що емпатія – комунікативний процес входження у внутрішній світ людини з метою розуміння, співчуття, співпереживання тих емоцій і тривог суб'єкта, які турбують його на даний час, із збереженням емоційних і змістовних відтінків поведінки. Це одна із потреб розвитку особистості. Емпатія виступає індикатором почуттів та переживань, які виникають у дітей та у дитячому колективі в цілому. У своїх розвинутих формах емпатія стає психологічним «інструментом» формування не лише правильної позиції вчителя під час процесу комунікації, але й початковою ланкою формування правильної програми взаємодії із школярами.

1. Гіптекс З. В. Культурологія. Словник – довідник: навч. посібник для студ. вищих навч. закл./Національний банк України. Університет банківської справи.- К.:УСБ НБУ, 2008.- С.147
2. Бенеш Н. Л. Акторська психотехніка як психологічний засіб розвитку емпатії особи Хабаровськ 2007.- С.12
3. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективного педагогічного спілкування.- Київ.- 2000.- С. 235
4. Кузьміна В.П. Формування емпатії у молодших школярів до однолітків залежно від дитячо-батьківських стосунків в сім'ї / В.П. Кузьміна. Автореф. дис... канд. психол. наук. — Нижній Новгород, 1999,- С. 9.